

Pl.ÚS 45/04 ze dne 22. 3. 2005

239/2005 Sb.

N 60/36 SbNU 647

Slyšení obviněného soudem (přezkum rozhodnutí státního zástupce o dalším trvání vazby)

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Nález

pléna Ústavního soudu ve složení JUDr. Stanislav Balík, JUDr. František Duchoň, JUDr. Vojen Güttler, JUDr. Pavel Holländer, JUDr. Ivana Janů, JUDr. Dagmar Lastovecká, JUDr. Jiří Mucha, JUDr. Jiří Nykodým, JUDr. Pavel Rychetský, JUDr. Miloslav Výborný a JUDr. Eliška Wagnerová ze dne 22. března 2005 sp. zn. Pl. ÚS 45/04 ve věci návrhu II. senátu Ústavního soudu na zrušení ustanovení § 242 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), (nález byl vyhlášen pod č. 239/2005 Sb.)

1. Ustanovení § 242 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb. se zrušuje dnem vyhlášení nálezu ve Sbírce zákonů.

2. Podle čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod je nutné slyšení obviněného soudem předtím, než je rozhodováno o jeho stížnosti proti usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby.

Odůvodnění

I.

Vymezení věci a rekapitulace návrhu

Ústavnímu soudu byla řádně a včas doručena ústavní stížnost T. K., t. č. ve vazbě ve Věznici Praha-Pankrác, směřující proti usnesení Městského soudu v Praze ze dne 4. 2. 2004 sp. zn. 44 To 54/2004. Řízení o této ústavní stížnosti je vedeno pod sp. zn. II. ÚS 96/04. Usnesením Městského soudu v Praze ze dne 4. 2. 2004 č. j. 44 To 54/2004-231, byla jako nedůvodná zamítnuta stížnost stěžovatele proti usnesení státního zástupce Městského státního zastupitelství v Praze ze dne 18. 12. 2003 č. j. KZv 293/2003-173. Tím byl stěžovatel podle § 71 odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, ponechán ve vazbě.

II. senát Ústavního soudu řízení o ústavní stížnosti přerušil podle § 78 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, a navrhl zrušení § 242 odst. 2 trestního řádu.

Stěžovatel s odkazem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve věci A. B. proti Slovensku namítl mimo jiné porušení zásady rovnosti zbraní, podle níž musí mít všechny strany sporu stejnou možnost mluvit a obhajovat svoji pravdu a žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně. II. senát Ústavního soudu dovodil, že na jednání a rozhodování soudu o stížnosti obviněného v této věci se v souladu s čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva") a z něj vyplývající judikaturou Evropského soudu pro lidská práva vztahují veškeré požadavky na vedení řádného procesu, jak je příkladem zmiňuje stěžovatel. Mezi základní institucionální záruky spravedlnosti řízení o pokračování či skončení omezení osobní svobody patří právo obviněného být slyšen v kontradiktorním řízení, v němž je přezkoumávána zákonnost dalšího trvání vazby. Podle stávající právní úpravy [§ 74 odst. 1, § 146a odst. 1 písm. a), § 148, 149, 240 a 242 trestního řádu a § 31 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích)], aplikované i Městským soudem v Praze v daném případě, rozhoduje soud o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce o ponechání obviněného ve vazbě v neveřejném zasedání. Při něm jsou přítomni členové senátu a zapisovatel. Jiné osoby jsou z účasti na neveřejném zasedání vyloučeny. Soud je přítom oprávněn vyjít pouze z usnesení státního zástupce o prodloužení vazby,

stížnosti obviněného proti tomuto usnesení a listin obsažených ve spise. Tato úprava podle názoru II. senátu Ústavního soudu neodpovídá shora uvedenému právu obviněných na spravedlivý proces, zakotvenému v Úmluvě, která je mezinárodní smlouvou podle čl. 10 Ústavy České republiky (dále jen "Ústava").

II.

Rekapitulace podstatných částí vyjádření účastníků řízení

Ústavní soud zaslal návrh na zahájení řízení v souladu s ustanovením § 69 zákona č. 182/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů, účastníkům řízení - Poslanecké sněmovně a Senátu Parlamentu České republiky.

Poslanecká sněmovna uvedla, že se Ústavní soud ve svých rozhodnutích opakovaně (nálezy vyhlášené pod č. 121/1996 Sb., č. 286/1996 Sb., č. 38/1999 Sb., č. 83/1999 Sb., č. 192/1999 Sb., č. 290/1999 Sb., č. 3/2000 Sb., č. 98/2004 Sb.) přihlásil k principu priority ústavně konformní interpretace před derogací, tzn. v situaci, kdy určité ustanovení právního předpisu umožňuje dvě různé interpretace, přičemž jedna je v souladu s ústavním pořádkem a druhá je s ním v rozporu, není dán důvod zrušení tohoto ustanovení; při jeho aplikaci je úkolem soudů interpretovat dané ustanovení ústavně konformním způsobem. Dále připomenula, že ve skutkově obdobném případě (nález sp. zn. I. ÚS 573/02 ze dne 23. března 2004) Ústavní soud konstatoval, že obecnými soudy podávaný výklad trestního řádu nedává prostor pro slyšení obviněného v řízení o ponechání ve vazbě. Avšak podle čl. 10 Ústavy platí, že stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Proto je nutno ustanovení trestního řádu vykládat ústavně konformním způsobem, což v daném případě znamená nutnost respektovat ustálený a jednoznačný výklad čl. 5 odst. 4 Úmluvy prováděný Evropským soudem pro lidská práva. Proto se Poslanecké sněmovně jeví vhodnější ústavně konformní výklad ustanovení § 242 trestního řádu než jeho derogace, a to i s přihlédnutím k ustanovení § 243 trestního řádu, upravujícím provádění důkazů v neveřejném zasedání, které má z pohledu jednoduchého práva kogentní povahu. I toto ustanovení by přitom mělo být aplikováno s přihlédnutím k čl. 5 odst. 4 Úmluvy a jeho výkladu Evropským soudem pro lidská práva. Proto Poslanecká sněmovna uzavírá, že derogací ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu by nemusel být naplněn cíl sledovaný podaným návrhem.

Senát uvedl, že se tímto zákonným ustanovením zabýval v souvislosti s návrhem tzv. velké novely trestního řádu (provedené zákonem č. 265/2001 Sb.), kdy byl zásadně diskutován soulad oprávnění státního zástupce rozhodovat v přípravném řízení o dalším trvání vazby s čl. 8 odst. 5 Listiny základních práv a svobod. Požadavek, aby v řízení o pokračování či skončení vazby mohlo být uplatněno právo obviněného být slyšen soudem před rozhodnutím, nebyl jmenovitě vysloven. Senát se většinově ztotožnil s tím, že předkládaná novela ve svém důsledku sleduje pozitivní přeměnu příliš složitého, nákladného a těžkopádného řízení v efektivnější (rychlejší) nástroj potlačování kriminality při zachování demokratických pravidel spravedlivého procesu.

Obecně nicméně poznamenal, že čl. 5 odst. 4 Úmluvy je Evropským soudním dvorem pro lidská práva v současnosti, po jistém období váhání v otázce plného uplatňování požadavků spravedlivého procesu na vazební řízení, interpretován přísně tak, že jde-li o vazbu v trestním řízení, musí se konat ústní jednání (rozsudek Nikolovová versus Bulharsko z 25. března 1999 a další). Rozsah aplikovatelnosti čl. 5 odst. 4 Úmluvy přitom přesahuje jeho slovní znění, které se omezuje na rozhodování na návrh obviněného, a týká se rovněž rozhodování o prodloužení vazby (např. rozsudek Grauzinis versus Litva z 10. října 2000). Evropský soud pro lidská práva tak považuje čl. 5 odst. 4 Úmluvy za záruku habeas corpus. Z Úmluvy se dovozuje obecná povinnost smluvních států respektovat její ustanovení v interpretaci podávané Evropským soudem pro lidská práva. Použití pravidla podle čl. 10 Ústavy o aplikační přednosti mezinárodní smlouvy před zákonem je však zřejmě komplikováno jednak naznačeným vývojem názoru (interpretace) Evropského soudu pro lidská práva samého, jednak obdobnými změnami v názoru Ústavního soudu na předmětnou problematiku (např. rozhodnutí sp. zn. III. ÚS 22/03, sp. zn. I. ÚS 53/03, sp. zn. Pl. ÚS 4/94). Soudy proto očekávají spíše oporu danou změnou zákona než složitější ("trnitou") výkladovou cestu. Žádoucí legislativní revize vazebního řízení v dané věci nemusí měnit formu neveřejného soudního projednávání, ale měla by nejspíše hledat podmínky pro jeho ústnost při zachování zásady rovnosti zbraní a s přihlédnutím k požadavku efektivnosti řízení.

Proto je podle názoru Senátu na Ústavním soudu, aby posoudil ústavnost návrhem napadeného ustanovení.

III.

Dikce napadeného zákonného ustanovení

Ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu zní:

"(2) Jiné osoby jsou z účasti na neveřejném zasedání vyloučeny."

IV.

Podmínky aktivní legitimace navrhovatele

Návrh na zrušení ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu podal II. senát Ústavního soudu v souvislosti s ústavní stížností T. K., kterou tento senát projednává pod sp. zn. II. ÚS 96/04. Podstatou ústavní stížnosti je nesouhlas s postupem obecného soudu, který svým postupem aplikoval právě napadené ustanovení trestního řádu. Lze tudíž na straně II. senátu Ústavního soudu coby navrhovatele konstatovat naplnění dispozice normy obsažené v § 64 odst. 1 písm. c) zákona č. 182/1993 Sb., a tedy podmínek aktivní legitimace.

V.

Ústavní konformita legislativního procesu

Ústavní soud je v souladu s ustanovením § 68 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů, v řízení o kontrole zákonů nebo jiných právních předpisů povinen posoudit, zda napadený zákon byl přijat a vydán ústavně předepsaným způsobem.

Co se týče zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, Ústavní soud nezjišťoval, zda byl přijat a vydán v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem, jelikož u právních předpisů vydaných dříve, než nabyla účinnosti Ústava, je Ústavní soud oprávněn přezkoumávat toliko jejich obsahový soulad se soudobým ústavním pořádkem, nikoli však ústavnost procedury jejich vzniku a dodržení normotvorné pravomoci [viz usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 5/98, Sbirka nálezů a usnesení Ústavního soudu (dále jen "Sbirka rozhodnutí"), svazek 14, usn. č. 32, str. 309].

Proto se Ústavní soud omezil na přezkum jediné změny dotčeného zákonného ustanovení, ke které došlo zákonem č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a zákon č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích. Touto novelou byl dosavadní odstavec druhý ve znění: "Nestanoví-li tento zákon něco jiného, není účast prokurátora při neveřejném zasedání povinná." vypuštěn a dosavadní třetí odstavec byl označen jako druhý.

Ze sněmovního tisku č. 535 prvního volebního období Poslanecké sněmovny bylo zjištěno, že se jednalo o vládní návrh zákona, který byl v posuzovaném směru odůvodněn takto: "Účast státního zástupce v neveřejném zasedání za situace, kdy účast obviněného nebo obhájce je vyloučena, odporuje principu rovnosti stran v soudním řízení i úloze, kterou má podle ústavy státní zástupce plnit. Proto se přítomnost osob při neveřejném zasedání omezuje na členy senátu a zapisovatele."

Ze sněmovního tisku č. 552 prvního volebního období Poslanecké sněmovny Ústavní soud zjistil, že organizační výbor navrhl upuštění od projednávání zásad vládního návrhu zákona. Ze zprávy zpravodajů branného a bezpečnostního výboru, ústavněprávního výboru a výboru petičního, pro lidská práva a národnosti ze dne 5. 11. 1993 (sněmovní tisk č. 633) Ústavní soud zjistil, že jím byl doporučen vládní návrh zákona ke schválení s úpravami, které se však netýkaly předmětného ustanovení. Usnesením Poslanecké sněmovny ze 14. schůze prvního volebního období, konané dne 10. listopadu 1993, byl vysloven souhlas s vládním návrhem trestního řádu, ve znění schválených pozměňovacích návrhů. Z hlasování č. 157 vyplývá, že ze 184 přítomných poslanců bylo 104 pro, proti bylo 10 a 41 se zdrželo hlasování.

Prezident, předseda vlády i předseda Poslanecké sněmovny zákon podepsali a vyhlášen byl 10. prosince 1993 ve Sbirce zákonů v částce 74 pod č. 292/1993 Sb.

Ústavní soud tedy konstatuje, že i zákon č. 292/1993 Sb. byl přijat ústavně konformním způsobem.

VI.

Obsahový soulad napadeného ustanovení s ústavním pořádkem

Podle stávající právní úpravy [§ 74 odst. 1, § 146a odst. 1 písm. a), § 148, 149, 240, 242 a 243 trestního řádu, a § 31 zákona o soudech a soudcích] rozhoduje soud o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce o ponechání obviněného ve vazbě v neveřejném zasedání, při němž jsou přítomni členové senátu a zapisovatel, a jiné osoby jsou z účasti na neveřejném zasedání vyloučeny. Soud je přitom oprávněn vyjít pouze z usnesení státního zástupce o prodloužení vazby, stížnosti obviněného proti tomuto usnesení, a listin obsažených ve spise. Tato úprava podle názoru II. senátu Ústavního soudu neodpovídá čl. 5 odst. 4 Úmluvy, podle níž mezi základní institucionální záruky spravedlnosti řízení o pokračování omezení osobní svobody patří i právo obviněného být slyšen v kontradiktorním řízení, v němž je přezkoumávána zákonnost dalšího trvání vazby.

Evropský soud pro lidská práva ve svých rozhodnutích zařadil právo být slyšen mezi základní procesní garance aplikované v případech omezení svobody (srov. např. rozhodnutí z 28. 10. 1998 Assenov a ost. versus Bulharsko, 24760/94, § 162): "Soud připomíná, že čl. 5 odst. 4 zajišťuje každému, kdo byl zatčen nebo zadržen, právo podat návrh na řízení, ve kterém by soud provedl kontrolu dodržování procesních a hmotněprávních podmínek nezbytných pro zákonnost zbavení svobody ve smyslu čl. 5 odst. 4 (viz Brogan). Ačkoli řízení uvedené v čl. 5 odst. 4 nemusí být vždy doprovázeno zárukami podobnými těm, jež předepisuje čl. 6 odst. 1 pro občanskoprávní a trestní řízení (viz Megyeri proti Německu, 1992), je nutné, aby mělo soudní charakter a nabízelo záruky adekvátní druhu příslušného zbavení svobody. Jedná-li se o osobu, jejíž zbavení svobody spadá pod čl. 5 odst. 1 písm. c), je nezbytné konání slyšení (viz Schiesser a dále Sancher-Reisse proti Švýcarsku, 1986, Kampanis proti Řecku, 1995)". ["The Court recalls that by virtue of Article 5 § 4, an arrested or detained person is entitled to bring proceedings for the review by a court of the procedural and substantive conditions which are essential for the 'lawfulness', in the sense of Article 5 § 1 (see paragraph 139 above), of his or her deprivation of liberty (see the above-mentioned Brogan and Others judgment, p. 34, § 65). Although it is not always necessary that the procedure under Article 5 § 4 be attended by the same guarantees as those required under Article 6 § 1 of the Convention for criminal or civil litigation (see the Megyeri versus Germany judgment of 12 May 1992, Series A no. 237-A, p. 11, § 22), it must have a judicial character and provide guarantees appropriate to the kind of deprivation of liberty in question. In the case of a person whose detention falls within the ambit of Article 5 § 1 (c), a hearing is required (see the above-mentioned Schiesser judgment, p. 13, §§ 30 - 31, the Sanchez-Reisse versus Switzerland judgment of 21 October 1986, Series A no. 107, p. 19, § 51, and the Kampanis versus Greece judgment of 13 July 1995, Series A no. 318-B, p. 45, § 47)."].

Tento právní názor Evropský soud pro lidská práva potvrdil v mnoha dalších rozhodnutích (srov. na <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/> rozhodnutí ze dne 25. 3. 1999 Nikolovová versus Bulharsko, 31195/96, § 58, řádek 20; 4. 7. 2000 Niedbała versus Polsko, 27915/95, § 66, ř. 12; 11. 7. 2000 Trzaska versus Polsko, 25792/94, § 74, ř. 12; 10. 10. 2000 Grauzinis versus Litva, 37975/97, § 31, ř. 4; 9. 1. 2001 Kawka versus Polsko, 25874/94, § 57, ř. 12; 13. 2. 2001 Garcia Alva versus Německo, 23541/94, § 39, ř. 13; 13. 2. 2001 Lietzow versus Německo, 24479/94, § 44, ř. 14; 13. 2. 2001 Schöps versus Německo, 25116/94, § 44, ř. 14; 9. 1. 2003 Šiškov versus Bulharsko, 38822/97, § 77, ř. 5). ESLP tak zřetelně artikuloval principy obsažené v dřívějších rozhodnutích (rozhodnutí ze dne 21. 10. 1986 Sanchez-Reisse versus Švýcarsko, 9862/82, § 51, ř. 18, nebo ze dne 13. 7. 1995 Kampanis versus Řecko, 17977/91, § 47 ř. 1).

Podle ustálené judikatury Evropského soudu pro lidská práva je také třeba na řízení, kterými je přezkoumávána důvodnost dalšího trvání omezení osobní svobody, nutno vztáhnout stejné požadavky, jako jsou požadavky kladené na prvotní rozhodování o zbavení osobní svobody, což jednoznačně vyplývá jak z výše citovaných rozhodnutí, tak z rozhodnutí ze dne 29. 11. 1988 Brogan a ostatní versus Velká Británie (11209/84, § 65). Přitom je nerozhodné, zda se tato řízení konají z podnětu státního zástupce, nebo z úřední povinnosti (viz rozhodnutí ze dne 19. 10. 2000 Włoch versus Polsko, 27785/95, § 128; Grauzinis versus Litva, § 28, ř. 7).

Uvedený náhled Evropského soudu pro lidská práva obsahují i úpravy téže problematiky v právních řádech sousedního Rakouska a Německa, které jsou podstatně odlišné od právní úpravy obsažené v trestním řádu.

Podle § 181 odst. 1 rakouského trestního řádu (BGBI. 1975/631) jsou usnesení o uvalení nebo pokračování vyšetřovací vazby stejně jako usnesení soudu druhého stupně o pokračování vyšetřovací vazby účinná nejdéle na určitou dobu (vazební lhůtu); konečný den lhůty je třeba v usnesení uvést. Před uplynutím vazební lhůty je nutné provést vazební řízení nebo je třeba obviněného propustit. Úprava vazebního řízení je v podstatě komplexně

upravena v § 182 téhož zákona. Podle něj vyšetřovací soudce řídí vazební řízení, které není veřejné. O termínu jeho konání je uvědomen obviněný, jeho obhájce, státní zástupce a kurátor. Obviněný je k jednání předveden, ledaže to pro nemoc není možné, a musí být zastoupen obhájcem. Nejprve státní zástupce předloží svůj návrh na prodloužení vyšetřovací vazby a odůvodní jej. Obviněný a jeho obhájce mají právo odporovat. Kurátor se může vyjádřit k vazebnímu důvodu (vazební otázce). Strany mohou žádat o doplnění zjištěných skutečností, které vyplývají ze spisu. Vyšetřující soudce může z úřední povinnosti nebo z podnětu stran vyslechnout svědky nebo provést jiné důkazy, pokud to považuje za účelné; strany mají právo klást otázky. Dosažení účelu vyšetřování nesmí být jednáním ohroženo. Obviněnému nebo jeho obhájci náleží právo posledního slova. Poté vyšetřující soudce usnesením rozhodne o propuštění nebo o prodloužení vazby, usnesení musí vyhlásit ústně a vyhotovit písemně. Proti tomuto rozhodnutí náleží obviněnému a státnímu zástupci stížnost, kterou je třeba podat do tří dnů od zveřejnění rozhodnutí soudu druhého stupně.

Podle § 117 německého trestního řádu (RGBl. 253/1877; BGBl. III 312-2) pokud je obviněný ve vazbě, může kdykoliv navrhnout soudní přezkum, zda má být příkaz k zatčení zrušen nebo zda má být jeho výkon podle § 116 odložen (vazební přezkum). Vedle návrhu na vazební přezkum je stížnost nepřípustná. Tím není dotčeno právo podat stížnost proti rozhodnutí, které bylo vydáno na základě návrhu. Soudce může nařídít samostatná šetření, která jsou důležitá pro budoucí rozhodnutí o zachování vyšetřovací vazby, a po provedení těchto šetření provést nový přezkum. Pokud vyšetřovací vazba trvala tři měsíce, aniž by obviněný navrhl vazební přezkum nebo podal stížnost proti vazbě, koná se vazební přezkum z úřední povinnosti, ledaže má obviněný obhájce. Podle § 118 téhož zákona se o vazebním přezkumu rozhoduje po ústním projednání. Ústní jednání může navrhnout obviněný nebo může být konáno z úřední povinnosti, a to i v řízení o stížnosti proti příkazu k zatčení. Byla-li zachována vyšetřovací vazba po ústním jednání, má obviněný nárok na další ústní jednání, jen pokud vyšetřovací vazba trvala nejméně tři měsíce a od posledního ústního jednání uběhly dva měsíce. Nárok na ústní jednání nenáleží po dobu trvání hlavního líčení nebo pokud byl vydán rozsudek, kterým byl uložen trest odnětí svobody nebo svobodu omezující opatření k nápravě a bezpečosti. Ústní jednání musí být provedeno bezodkladně; nesmí být bez souhlasu obviněného nařízeno později než po dvou týdnech od nápadu návrhu. Podle § 118a musí být o místě a čase konání ústního jednání uvědomeno státní zastupitelství stejně jako obviněný a obhájce. Obviněný musí být k ústnímu jednání předveden, ledaže se přítomnosti u jednání zkekl nebo předvedení brání velká vzdálenost nebo nemoc obviněného nebo jiné neodstranitelné překážky. Pokud nebude k ústnímu jednání předveden obviněný, musí na jeho práva v řízení dbát obhájce. V ústním jednání musí být slyšeni přítomní účastníci. Druh a rozsah provedení důkazů stanoví soud. Rozhodnutí musí být na konci ústního jednání vyhlášeno. Pokud to není možné, musí být rozhodnutí vydáno nejpozději během jednoho týdne.

Existenci práva obviněného být slyšen i při rozhodování o ponechání ve vazbě připouští v režimu našeho právního řádu s ohledem na čl. 5 odst. 4 Úmluvy i komentář k trestnímu řádu v podání Pavla Šámala (srov. Kolektiv: Trestní řád: Komentář, 4. vyd., Praha C. H. Beck, 2002, str. 424 a 425). Odborné veřejnosti opakovaně předestřeli přesvědčivé argumenty pro tento výklad např. Vladimír Ježek (Bulletin advokacie 2002, 3: 52), Jan Štěpán (Bulletin advokacie 2002, 6 - 7: 59 a 61), Bohumil Repík (Bulletin advokacie 2003, 9: 37 - 41), a Jiří Herczeg (Bulletin advokacie 2004, 4: 34 - 39).

Ze shora vyložených důvodů je tedy zcela zřejmé, že i v podmínkách českého právního řádu je podle čl. 5 odst. 4 Úmluvy nutné slyšení obviněného soudem předtím, než je rozhodováno o jeho stížnosti proti usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby.

Způsob rozhodování o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce o ponechání obviněného ve vazbě není speciálně upraven. Forma řízení, ve kterém soud v senátu podle platné právní úpravy rozhoduje v přípravném řízení o vazbě, je ale vymezena výslovně, byť nepřímou. Jedná se o neveřejné zasedání. V něm rozhoduje soud tam, kde není zákonem předepsáno, že se rozhoduje v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání (§ 240 trestního řádu), a jiné osoby (než členové senátu a zapisovatel) jsou z účasti na neveřejném zasedání vyloučeny (§ 242 odst. 2 trestního řádu). Je-li třeba při neveřejném zasedání provést důkazy, děje se tak přečtením protokolů a jiných písemností (§ 243 trestního řádu).

Podle platné právní úpravy, reprezentované zejména ustanoveními § 146a odst. 1 písm. a) a § 240 trestního řádu, o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce o ponechání obviněného ve vazbě ve věcech, ve kterých není dána věcná příslušnost samosoudce (§ 314a odst. 1 trestního řádu), rozhoduje senát v neveřejném zasedání. Neveřejné zasedání ale nesplňuje žádnou ze zásad provádění tohoto řízení, jak vyplývají z čl. 5 odst. 4 Úmluvy, jak ve shora uvedených rozhodnutích dovodil Evropský soud pro lidská práva. Výše uvedený náhled Evropského soudu pro lidská práva zdůrazňuje jeden z prvků kontradiktornosti řízení, tedy právo účastníka řízení být slyšen k návrhu v jeho věci a k důkazům, o které se tento návrh opírá. Jde tedy o právo obviněného být slyšen jako procesní strana, jemuž v hlavním líčení odpovídá zejména právo vyjádřit se ke každému jednotlivému důkazu

podle § 214 trestního řádu a právo na závěrečnou řeč podle § 216 odst. 2 trestního řádu a na poslední slovo podle § 217 trestního řádu. Nejde tu tedy o povinnost soudu provést k důkazu výslech obviněného a z toho případně vyplývající práva obviněného. Důkaz výslechem obviněného, ať už v řízení přípravném (tedy včetně řízení před rozhodnutím o návrhu na vzetí obviněného do vazby), tak v řízení před soudem, slouží zásadně ke zjištění konkrétních skutečností vztahujících se k trestnímu řízení, které mají vést ke spolehlivě zjištěnému skutkovému základu věci. Neslouží tedy výlučně ani převážně ke zjištění názoru obviněného na trestní stíhání či na návrh státního zástupce (např. na vzetí obviněného do vazby, na provedení důkazu apod.) či rozhodnutí státního zástupce (např. o ponechání obviněného ve vazbě). Proto není namístě poukaz Poslanecké sněmovny na kolizi ustanovení § 243 trestního řádu s právy zaručenými Úmluvou v posuzovaném směru.

Tomu, aby obviněný mohl být před rozhodnutím soudu o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce o ponechání obviněného ve vazbě naznačeným způsobem slyšen jako procesní strana, brání v platné právní úpravě podle trestního řádu právě ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu, které účast obviněného (i kohokoliv jiného) při neveřejném zasedání vylučuje. Platná právní úprava tedy neumožňuje, aby byl obviněný při rozhodování o zákonnosti vazby obecně, a trvání vazby zvláště, slyšen poté, co byl do vazby jednou vzat. Znalost názoru obviněného na věc, tak, jak je prezentována v písemné formě ve stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce, se z pohledu požadavků daných Úmluvou na tento druh řízení jeví jako naprosto nedostatečná. **Slyšení stran před rozhodnutím soudu je podstatným znakem kontradiktornosti řízení. Význam práva na slyšení coby prvku veřejnosti při rozhodování soudu vystupuje do popředí právě v řízení trestním, kde je obviněný oproti policejnímu orgánu a státnímu zastupitelství svými možnostmi a prostředky ve fakticky horším postavení.** Skutečnost, že soud rozhoduje o zákonnosti trvání vazby ex offio, stejně jako skutečnost, že u rozhodování soudu není přítomna ani jedna ze stran, a ryze formálně je tedy zachována rovnost stran před soudem, nemohou na uvedeném deficitu současné právní úpravy nic změnit.

Ústavní soud vždy preferuje ústavně konformní výklad norem jednoduchého práva před jejich derogací. V posuzovaném případě Ústavní soud dospěl k závěru, že neexistuje ústavně konformní výklad jednoduchého práva, a tedy i ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu, k dané problematice. Právní úprava posuzované otázky je totiž vyčerpávající a jednoznačná. **Proto dosavadní postup obecných soudů, které při rozhodování o stížnostech obviněných proti rozhodnutím státních zástupců o dalším trvání vazby rozhodují bez osobní účasti obviněného, aniž by obviněný měl možnost být před rozhodnutím soudu v této věci slyšen, odpovídá platné úpravě jednoduchého práva. To bylo ostatně dovozeno Ústavním soudem v jeho usneseních sp. zn. I. ÚS 53/03 a sp. zn. III. ÚS 22/03 (nepublikována), o kterých se v této souvislosti rovněž zmiňuje Senát. Dlužno dodat, že Ústavní soud v uvedených případech setrval pouze na zkoumání souladu postupu obecných soudů s jednoduchým právem. Zkoumal tedy jen jeden z významných prvků práva na spravedlivý proces.**

Obecné soudy tudíž nemají možnost jednoznačnou zákonnou úpravu vyložit tak, aby byla v souladu s čl. 5 odst. 4 Úmluvy. Způsob, jakým by to bylo možné, není uveden v nálezu sp. zn. I. ÚS 573/02 (Sbírka rozhodnutí, svazek 32, nálež č. 41, str. 397), na který se v této souvislosti odvolává Poslanecká sněmovna. Tento náleží naopak výslovně konstatuje, že podle čl. 10 Ústavy platí, že stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Zároveň je v tomto nálezu konstatováno, že současný stav je jednoznačně protiústavní a měl by být změněn. Daná problematika přitom s ohledem na právo obviněného být soudem slyšen předtím, než je rozhodnuto o dalším trvání vazby, nebyla doposud řešena Ústavním soudem ani v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 4/94 (Sbírka rozhodnutí, svazek 2, nálež č. 46, str. 57; vyhlášen pod č. 214/1994 Sb.), na který odkazuje Senát. Tento náleží se sice zabýval soudním přezkumem usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby, avšak pouze s ohledem na absolutní nemožnost takového přezkumu v tehdejší právní úpravě. Ani shora uvedené názory odborné veřejnosti (Pavla Šámala, Jana Štěpána, Bohumila Repíka, a Jiřího Herczega) se nevyjadřují k možnosti ústavně konformního výkladu zákonné úpravy, ale pouze k možnosti obviněného být v daném případě soudem slyšen, a to s ohledem na vyšší právní sílu Úmluvy.

Ústavnímu soudu je z řízení ve věci sp. zn. IV. ÚS 394/04 (usnesení ze dne 30. 11. 2004, Sbírka rozhodnutí, svazek 35, usn. č. 56) známo, že předsedkyně senátu Městského soudu v Praze v řízení o stížnosti proti rozhodnutí státního zástupce Městského státního zastupitelství v Praze o dalším trvání vazby vedeném pod sp. zn. 44 To 618/2004 provedla výslech obviněného předtím, než bylo ve věci rozhodnuto. Takový postup však podle názoru Ústavního soudu ve svých důsledcích dostatečně nenaplnuje cíle čl. 5 odst. 4 Úmluvy. Český trestní proces je rigidní a sledovanou problematiku upravuje komplexně a jednoznačně, jako bylo dovozeno výše. Pokud má ve věci rozhodovat senát, může rozhodovat pouze ve stanovených formách, a to je v daném případě neveřejné zasedání. V jednoduchém právu tedy neexistuje možnost, aby celý senát, potažmo jeden z jeho členů, provedl výslech obviněného předtím, než je v neveřejném zasedání rozhodováno. Trestní řád takový postup umožňuje předsedovi senátu nebo pověřenému členu senátu podle § 183a jen ve výjimečných případech. Rozhodování soudu v této věci, a tím i požadavek, aby byl obviněný soudem slyšen, má však povahu

pravidelnou. Nedošlo tak k naplnění cíle uvedeného v čl. 5 odst. 4 Úmluvy, neboť výslech obviněného provedl pouze jeden z členů senátu, a nikoliv celý senát. Ostatní členové byli při posuzování stížnosti obviněného v totožné situaci, jako kdyby k výslechu obviněného jedním členem senátu vůbec nedošlo, neboť sami obviněného "neslyšeli". Proto má Ústavní soud za to, že ani tímto způsobem nelze dojít k ústavně konformnímu výkladu § 242 odst. 2 trestního řádu, resp. celé úpravy jednoduchého práva ve vztahu k čl. 5 odst. 4 Úmluvy.

Pokud je tedy tato úprava v rozporu s ústavním pořádkem, do něhož nepochybně patří i Úmluva jako ratifikovaná a vyhlášená mezinárodní smlouva o lidských právech a základních svobodách podle čl. 10 Ústavy (k tomu viz nálezy sp. zn. Pl. ÚS 36/01, Sbírka rozhodnutí, svazek 26, nálezy č. 80, str. 317; vyhlášen pod č. 403/2002 Sb.), je namísto zrušení protiústavního zákonného ustanovení podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy.

Jako obiter dictum považuje Ústavní soud za potřebné uvést, že v případech, kdy o přezkumu rozhodnutí státního zástupce o dalším trvání vazby rozhoduje samosoudce (§ 314a odst. 1 trestního řádu), není žádná forma řízení zákonem stanovena, a proto v přímé aplikaci Úmluvy vůbec nic nebrání. V tomto případě, stejně jako i v jiných případech chybějící zákonné úpravy, má samosoudce ústavní povinnost dotvořit právo. Ústavní soud se v této souvislosti přiklání k názoru Spolkového ústavního soudu Spolkové republiky Německo [např. in BVerfGE 9, 338 (349)], podle něhož soudcovská činnost nespočívá pouze ve vydávání rozhodnutí, nýbrž úkolem soudce je, aby ve svých rozhodnutích vyjadřoval hodnotové představy, které jsou imanentní právnímu řádu, ale v textu zákona nejsou vyjádřeny vůbec nebo pouze nedostatečně. Soudce se ovšem musí zdržet svévolí a jeho rozhodnutí musí spočívat na racionální argumentaci. Musí být zřejmé, že psaný zákon neplní svoji funkci vyřešit určitý právní problém. Soudní rozhodnutí potom tuto mezeru v zákoně uzavře podle měřítka praktického rozumu a "obecných představ o spravedlnosti ve společnosti". O takový případ se však v souvislosti s návrhem II. senátu Ústavního soudu (sp. zn. II. ÚS 96/04 - viz sub I.) nejednalo.

Stejně tak se v posuzované věci nejednalo o případ rozhodování soudu o žádosti obviněného o propuštění z vazby na svobodu, tedy o dalším rozhodování soudem o vazbě obviněného. Ústavní soud v této souvislosti zdůrazňuje, že na toto řízení není možné vztáhnout ve stejném rozsahu shora uvedená měřítka, která lze vztahovat jen na řízení o stížnosti obviněného proti usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby.

Podle názoru Ústavního soudu není ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu rozporné s čl. 5 odst. 4 Úmluvy samostatně, ale pouze ve vztahu k těm ustanovením trestního řádu, která upravují soudní přezkum usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby. Bylo by proto zřejmě vhodnější, pokud by řízení o tomto soudním přezkumu bylo upraveno samostatně. Tedy obdobně, jako v případě řízení o vzetí obviněného do vazby (§ 77 odst. 2 trestního řádu), nebo jako je tomu ve shora uvedené německé a rakouské úpravě. V samostatné úpravě by totiž mohlo lépe a jednoznačněji dojít k úpravě povinnosti soudů při přezkumu rozhodnutí státního zástupce o dalším trvání vazby na straně jedné, i práv obviněného (jakož i státního zástupce jako druhé procesní strany) na straně druhé. Jedná se především o časové hledisko, o otázku povahy "slyšení" obviněného, vyzoomění dotčených subjektů (resp. obhájce v případě obviněného) o jeho konání, a v neposlední řadě i o případnou možnost obviněného vzdát se tohoto práva. Za takových podmínek by ustanovení § 242 odst. 2 trestního řádu mohla být nadále v nezměněné podobě součástí trestního řádu. Do doby jednoznačné úpravy této problematiky bude pouze na obecných soudech, aby vzhledem k důvodům, které vedly Ústavní soud k tomuto rozhodnutí, nalézaly procesní postupy a dotvářely tak právo. Ústavní soud je totiž tzv. negativním zákonodárcem bez oprávnění pozitivně formovat zákony coby předpisy jednoduchého práva. K pozitivnímu formování právního řádu je oprávněn v souladu se zásadou dělby státní moci demokraticky zvolený zákonodárný orgán, tedy Parlament. Ústavní soud je pouze oprávněn rušit ty součásti jednoduchého práva, které jsou v rozporu s ústavním pořádkem. Z uvedených důvodů návrhu II. senátu Ústavního soudu vyhověl a § 242 odst. 2 trestního řádu podle § 70 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů, zrušil.

Ústavní soud se v řadě svých rozhodnutí vyjádřil k interpretaci čl. 89 odst. 2 Ústavy, v nejnovější své judikatuře pak zejména v nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 2/03 (Sbírka rozhodnutí, svazek 29, nálezy č. 41, str. 371; vyhlášen pod č. 84/2003 Sb.), dle něhož "závazný není jen výrok nálezu, ale i odůvodnění, resp. ty jeho části, jež obsahují „nosné“ důvody". Na těchto závěrech Ústavní soud i nadále trvá.

Význam zdůraznění "nosných důvodů" vzrůstá tam, kde i po zrušení zákonného ustanovení, které je v rozporu s ústavním pořádkem, není úprava jednoduchého práva posuzované problematiky jednoznačná. To platí zejména v případě, kdy i po zrušení zákonné úpravy může ze strany orgánů veřejné moci docházet k aplikaci práva v rozporu s principy, které vedly ke zrušení příslušného zákonného ustanovení. Proto Ústavní soud zařadil do výrokové části nálezu základní ústavní princip (resp. jeho interpretativní argumentaci), který plyne z množiny nosných důvodů vedoucích k rozhodnutí o návrhu na zrušení zákonného ustanovení.